

LYGINAMOJI KALBOTYRA IR TARYBINĖS LIETUVIŲ FILOLOGIJOS UŽDAVINIAI

K. KORSAKAS

Plačiai yra žinomas didžiulis tarptautinis filologų domėjimasis lietuvių kalba jau nuo pat lyginamosios-istorinės kalbotyros atsiradimo pradžios. Daugiau kaip per pusantro šimto metų, pradedant komparativistikos pagrindėju F. Bopu, daugelis įžymių kalbininkų tiek Vakaruose, tiek slavų kraštuose paskyrė ne vieną savo darbą lietuvių kalbai bei jai giminingoms baltų kalboms tyrinėti. Tų kalbininkų tarpe matome tokias kalbotyros mokslo įžomybes, kaip A. Šleicherį, F. Fortunatovą, A. Leskyną, V. Tom-seną, A. Becenbergerį, J. Bodueną de Kurtenė, A. Potebnią, F. Sosiurą, A. Mejė, J. Zubatį, H. Pederseną, N. van Veiką, V. Pizanį ir kt.

Nėra reikalo čia priminti, jog tarptautinės lituanistinės filologijos bibliografiją šiandien sudaro jau keliolika tūkstančių įvairaus dydžio pozicijų, kaip nėra reikalo ir nurodinėti, kodėl lietuvių kalba nusipelnė tokio didžiulio dėmesio tarptautinėje kalbotyroje. Tai visiems pakankamai gerai žinomi dalykai, ypač kiek jie liečia senesnius bei prieškarinius laikus.

Žymiai mažiau, deja, mums yra žinoma tarptautinė lituanistinės filologijos būklė pokario metais. Nesiekiant duoti išsamios tos būklės apžvalgos, — tai atskiro darbo uždavinys, kurį artimiausioje ateityje turėtų atlikti mūsų kalbininkai specialistai¹, — čia norėtusi tik pažymėti vieną kitą svarbesnį jos dabartinio vystymosi momentą ir pabrėžti tuos aktualius uždavinius, kurie šiandien iškyla šioje srityje mūsų tarybiniams filologams

¹ Gana išsamią lituanistinių-baltistinių darbų, pasirodžiusių 1945—1955 m. laikotarpiu, bibliografinę apžvalgą, — tiesa, daugiausia baltų-slavų kalbinių ryšių tematikos atžvilgiu, — yra pateikęs V. Toporovas (žr. В. Н. Топоров. Новейшие работы в области изучения балто-славянских языковых отношений. — Вопросы славянского языкознания. Выпуск 3, М., 1958, стр. 134—161). Kai kurie iš naujausiųjų lituanistinių-baltistinių darbų minimi ir italų kalbininko V. Pizanio 1953 m. paskelbtoje apžvalgoje apie bendrąją ir lyginamąją kalbotyrą (žr. vertimą rinkinyje Общее и индоевропейское языкознание. М., 1956, стр. 83—199), o taip pat tarybinės kalbininkės T. Degteriovos knygoje apie dabartinę lyginamąją kalbotyrą (Т. А. Дегтерева. Пути развития современной лингвистики, 1, М., 1961, 215 стр.; 2, М., 1962, 213 стр.) ir kitos tarybinės kalbininkės A. Desnickos, tiesa, jau kiek senstelėjusia-me veikale apie indoeuropiečių kalbų giminingumo tyrinėjimus (А. В. Десницкая. Вопросы изучения родства индоевропейских языков. М., 1955, 332 стр.).

bei apskritai humanitarinių mokslų atstovams. Apie tai pakalbėti ypač svarbu ryšium su Tarptautiniu slavistų V kongresu, kurio programoje numatytuose pranešimuose bus liečiami ir kai kurie lietuvių kalbos tyrinėjimo, ypač baltų-slavų kalbinių santykių istorinės raidos probleminiai klausimai.

Jeigu pirmaisiais pokario metais lietuvių kalbos bei su ja susijusių lyginamosios kalbotyros problemų tyrinėjimai kitų tautų kalbininkų tarpe buvo kiek apmažėję, tai paskutiniuoju dešimtmečiu šioje srityje vėl pasireiškė aiškus pagyvėjimas. Pirmiausia pažymėtina, kad prie to pagyvėjimo nemažai prisidėjo ir vis aktyviau prisideda nemažas būrys rusų tarybinių kalbininkų, kaip S. Bernšteinas, V. Toporovas, O. Trubačiovas, F. Filinas, B. Larinas, B. Gornungas, P. Černychas, V. Ivanovas ir kt. Tai daugiausia jų pastangų ir naujai paskelbtų darbų dėka šiandien vėl atgaivintas tas lietuvių bei apskritai baltų kalbų medžiagos naudojimas tarybinėje lingvistikoje, kuris buvo beveik visiškai išnykęs marizmo vyravimo laikotarpiu.

Rusų tarybiniai kalbininkai, ypač jaunoji jų karta, šiandien vėl atgaivina ir sėkmingai pratęsia tas senąsias rusų filologijos tradicijas, kai lietuvių kalba buvo specialiai nagrinėjama tokių išymių kalbininkų, kaip F. Fortunatovas, A. Šachmatovas, G. Uljanovas, A. Potebnia, V. Poržezinskis ir kai jos faktai buvo gausiai panaudojami tiek apskritai lyginamosios-istorinės kalbotyros, tiek ypač baltų-slavų kalbinių santykių, baltų ir slavų tautų etnogenezės ir kitokioms kalbinėms bei istorinėms problemoms spręsti.² Šiandien tarybinėje rusų kalbotyroje matome vėl grįžtant tiek prie tų problemų sprendimo, tiek prie naudojimosi lietuvių kalbos faktais jas sprendžiant.

Tai akivaizdžiai matyti kad ir iš prof. S. Bernšteino lyginamosios slavų kalbų gramatikos kurso, kurį jis skaitė 1952—1954 m. Maskvos universitete. Kurso autorius pabrėžia, jog „baltų kalbos turi pirmaeilės reikšmės lyginamajai slavų kalbų gramatikai. Tai vienodai pripažįsta tiek baltų-slavų prokalbės teorijos šalininkai, tiek ir jos priešai“³. Ir kitoje vietoje dar išakmiau: „Baltų kalbų faktai nepaprastai svarbūs slavų prokalbės (праславянского языка) istorijai nušviesti. Baltų kalbų duomenimis plačiai naudojasi visi kalbininkai. Baltų kalbų duomenų reikšmę slavistams nulemia taip pat nepaprastas šių kalbų archaiškumas“⁴.

Su šiais tarybinio kalbininko teiginiais susisiečia įžymaus bulgarų kalbininko akad. V. Georgijevo nuomonė apie lietuvių kalbos reikšmę apskritai visai indoeuropeistikai. Savo veikale „Lyginamosios-istorinės kalbotyros nagrinėjimai“, sprendamas indoeuropiečių kalbų kilmės bei protėvynės problemą, V. Georgijevs rašo: „Europoje mes šiandien randame pačią archaiškiausią iš visų gyvuojančių indoeuropiečių kalbų — lietuvių kalbą. Tai paaiškintina tuo, kad lietuvių kalba vystėsi savo se-

² Žr. J. Palionis. Rusų kalbininkų indėlis į lituanistiką. V., 1963, p. 74.

³ С. Б. Бернштейн. Очерк сравнительной грамматики славянских языков. М., 1961, стр. 28.

⁴ Ten pat, p. 37.

nosios tėvynės ribose (arba netoliese nuo jos) ir buvo veikama tik pačių artimiausių giminingų kalbų — slavų bei germanų — ir tikrai labai nežymiu laipsniu — suomių-ugrų kalbų. Šis faktas turi reikšmės, nustatant indoeuropiečių kalbų protėvynę⁵. Pažymėtina, kad minėtąjį V. Georgijevą sudaro jo kiek išplėstos paskaitos, skaitytos Maskvos universiteto filologijos fakultete 1956 m. rudenį.

Tad galima sakyti, kad lietuvių bei kitų baltų kalbų (latvių ir senovės prūsų) reikšmė slavistikai ir apskritai visai indoeuropeistikai vėl buvo paskutiniuoju metu išakmiai akcentuota Tarybų šalies sostinės universitete — žymiausiame tarybinio mokslo centre. Kartu reikia pažymėti, kad abiejų minėtųjų veikalų autoriai ne tik deklaravo šių baltų kalbų reikšmę, bet ir gausiai pasinaudojo tų kalbų duomenimis savo veikaluose sprendžiamiesiems klausimams nagrinėti⁶.

Tą pat matome ir neseniai pasirodžiusiame žinomo rusų tarybinio kalbininko prof. F. Filino įdomiame veikale „Rytinių slavų kalbos susidarymas“⁷. Jo autorius, apžvelgdamas baltų-slavų kalbinių ryšių bei etnogenezės problemas ir apibūdindamas rytinių slavų kalbos istorinį formavimąsi, taip pat daugeliu atvejų remiasi lietuviškomis arba baltiškėmis etimologijomis, gausiai duoda pavyzdžių iš lietuvių ir latvių kalbų, kartu atskleisdamas ir ne vieną naują baltų genčių priešistorės momentą.

Pagaliau reikia paminėti dar tokį svarų, savo rezultatais iš tikrųjų novatorišką darbą, kaip jaunesniosios kartos rusų tarybinių kalbininkų V. Toporovo ir O. Trubačiovo studija „Aukštutinės Padnieprės hidronimų lingvistinė analizė“⁸. Šiame darbe, kurio pasirodymą pažymėjo ir mūsų respublikinė spauda, nagrinėjami kalbiniu atžvilgiu aukštutinio Dniepro intakų pavadinimai ir nustatyta apie 800 baltiškos kilmės hidronimų. Savo analizei pagrįsti studijos autoriai panaudojo gausią lietuviškos toponimikos bei hidronimikos medžiagą ir visą eilę lietuviškų etimologijų. Nors kai kurios iš tų etimologijų ir ginčytinos, o atskiri teiginiai tėra hipoteitiški, tačiau apskritai ši studija duoda gana tvirtą pagrindą nukelti senovės baltų genčių gyvenamąjį plotą žymiai toliau į rytus (net iki Seimo upės baseino), negu iki šiol tai buvo daroma, ir tuo pačiu leidžia visiškai kitaip traktuoti baltų genčių priešistorės santykius ne tik su slavais bei suomiais-ugrais, bet net ir su iraniečiais, kurių tiesioginiai ryšiai su baltais paprastai visada būdavo mokslininkų paneigiami.

⁵ В. И. Георгиев. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию. М., 1958, стр. 247.

⁶ Antai S. Bernšteino veikale yra 180 atvejų, o V. Georgijevą — 90 atvejų, kur operuojama konkrečiais lietuvių kalbos faktais, nebekalbant jau apie bendrus teorinius samprotavimus, prielaidas ir teiginius, liečiančius lietuvių kalbą ir lietuvių bei apskritai baltų genčių kalbinius ryšius priešistorės laikais su slavais, germanais ir kitomis indoeuropiečių tautomis.

⁷ Ф. П. Филин. Образование языка восточных славян. М., 1962, 292 стр.

⁸ В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. М., 1962, 270 стр. Šio darbo, ypač jo lituanistinės dalies, santrauką sudaro tų pačių autorių straipsnis „Балтийския гидронимия Верхнего Поднепровья“, paskelbtas 1961 m. „Lietuvių kalbotyros klausimų“ IV tome (p. 195—218).

Suminėtieji veikalai, pasirodę Tarybų Sąjungoje 1958—1962 m. laikotarpiu, o taip pat visa eilė didesnių ir mažesnių studijų bei straipsnių (jų autorių tarpe, be rusų, randame ir kitų tarybinių tautų, taip pat ir užsienio kalbininkų), paskelbtų šiuo laikotarpiu tarybinėje filologinėje periodikoje⁹, ne tik gražino lietuvių kalbai reikšmingą skambėjimą atgijusioje tarybinėje lyginamojoje-istorinėje kalbotyroje, bet ir vėl su pabrėžtinu aktualumu iškėlė baltų-slavų prokalbės bei protėvynės problemas.

Ypač gyvo svarstymo ir net aistringų ginčų tos problemos susilaukė Tarptautinio slavistų IV suvažiavimo, įvykusio 1958 m. Maskvoje, išvakarėse bei jo metu¹⁰, ir, galima laukti, nemažiau dėmesio joms bus skiriama ir šiemet įvyksiančiame Sofijoje Tarptautiniame slavistų V suvažiavime.

Baltų-slavų prokalbės bei protėvynės problema paskutiniuoju metu vėl yra tapusi bene viena aktualiausių ir plačiausiai svarstomų lyginamosios-istorinės kalbotyros problemų tarptautiniu mastu. Be tarybinių kalbininkų, šiai problemai ypač didelį dėmesį skiria daugelis žymių dabarties lenkų kalbininkų, istorikų ir archeologų — T. Lér-Splavinskis, J. Kurilovičius, J. Otrembskis, J. Safarevičius, K. Mošinskis, J. Kostževskis, K. Jażdževskis, K. Timinskis ir kt. Ypač pažymėtini pirmaisiais pokario metais pasirodę akad. T. Lér-Splavinskio darbai („Apie slavų kilmę ir protėvynę“ ir „Praslavai“, abu 1946), kurių pagrindinius teiginius autorius vėliau pakartojo savo straipsniuose, paskelbtuose ir tarybinėje spaudoje¹¹. Išskirtinės reikšmės yra J. Kurilovičiaus darbai, kuriuose baltų-slavų prokalbės hipotezė grindžiama baltų ir slavų kalbų intonacinių sistemų artimumu. Šios srities ilgamečiai J. Kurilovičiaus tyrinėjimai, įnešę nemažą naują ir į lietuvių kalbos akcentologijos istorinės raidos nušvietimą, buvo apibendrinti jau pokario metais du kartus (1952 ir 1958) išleistame jo kapitaliniame veikale apie indoeuropiečių kalbų kirčiavimą ir kai kuriuose jo straipsniuose¹².

Pažymėtina, jog baltų-slavų akcentologijos bei intonacinių sistemų bendrumo klausimai paskutiniuoju dešimtmėčiu yra susilaukę daugiau ar mažiau išsamaus nagrinėjimo visoje eilėje naujai pasirodžiusių tiek slavų, tiek Vakarų kraštuose veikalų, studijų ir monografijų, kurios iš esmės

⁹ Žr. „Вопросы филологии“, „Вопросы славянского языкознания“, „Славянская филология“; „Ученые записки института славяноведения“ ir kt.

¹⁰ Žr. „Вопросы языкознания“, 1958, № 1, str. 36—35; taip pat Сборник ответов на вопросы по языкознанию (к IV Международному съезду славистов). М., 1958, стр. 152—174. Čia šiuo klausimu pareiškė savo nuomonę: T. Lér-Splavinskis (Krokuva), L. Bulachovskis (Kijevas), K. Janačekas (Praha), K. Treineris (Gracas), S. Bernšteinas (Maskva), P. Trostas (Praha), V. Kiparskis (Vakarų Berlynas), M. Budimiras (Belgradas), I. Lekovas (Sofija), V. Ernitsas (Tartu), V. Georgijevs (Sofija), E. Dikemanas (Bernas).

¹¹ Žr. Балто-славянская языковая общность и проблема этногенеза славян. — Вопросы славянского языкознания, вып. 3. М., 1958, стр. 5—14. T. Lér-Splavinskio darbų apie slavų prokalbę ir protėvynę, paskelbtų 1946—1955 m., išsamia apžvalgą yra daręs prof. V. Falkenhansas (žr. „Zeitschrift für Slavistik“, 1956, Nr. 2, p. 49—88).

¹² Žr. jo str. „О балто-славянском языковом единстве. — Вопросы славянского языкознания. Вып. 3, 1958, стр. 15—49.

keičia tradicines pažiūras šioje srityje ir pagrindžia jas visiškai naujais principais. Šios srities paskutiniojo meto darbai yra tokie reikšmingi ir novatoriški, kad, vokiečių kalbininko R. Aicetmiulero teigimu, galima esą kalbėti apie „suklestėjimo periodą baltų-slavų akcento bei intonacijų ryšių (Akzent- und Intonationsverhältnisse) tyrinėjimų srityje“¹³.

Nagrinėdami baltų-slavų prokalbės problemą tiek specialiai, tiek kontekste su kitomis indoeuropeistikos problemomis, baltų-slavų kalbinių santykių, jų priešistorės, migracijos ir etnogenezės klausimus vienu ar kitu aspektu lietė paskutiniais metais ir daugelis Vakarų kalbininkų.

Nepretenduodami į išsamumą, paminėsime bent pačius svarbiausius jų šios srities darbus. Tai žinomo norvegų slavisto-lituanisto Ch. Stango studija apie slavų ir baltų veiksmažodį (1942) ir kai kurie jo vėlesnieji darbai apie slavų ir baltų kirčiavimą; tai neseniai mirusio žinomo vokiečių lituanisto E. Frenkelio apžvalginis darbas apie baltų kalbas ir jų santykius su kitomis indoeuropiečių kalbomis (1950), o taip pat jo lietuvių kalbos etimologinis žodynas, duodąs nemaža medžiagos lietuvių ir slavų kalbiniams ryšiams nušviesti; tai, pagaliau, įžymiojo prancūzų kalbininko A. Vajano dvitomė slavų kalbų lyginamoji gramatika (1950, 1958), kurioje nemaža vietos skiriama ir baltų-slavų prokalbės klausimams. Minėtini dar ir neseniai mirusio įžymaus vokiečių lingvisto M. Fasmerio, norvegų K. Falko, prancūzo R. Šmitleino įvairūs darbai, susiję su slavų ir baltų, tame tarpe ir su lietuvių toponimikos bei hidronimikos, su lietuviškų vietovardžių bei asmenvardžių nagrinėjimais, duodančiais daug nauja lietuviškos toponimikos suslavėjimo procesui ir apskritai baltų-slavų priešistorės bei istorinių laikų ryšiams nušviesti.

Nekeliame čia sau uždavinio nei apžvelgti, nei vertinti suminėtuose darbuose duodamus baltų-slavų kalbinių ryšių problemos labai įvairius ir neretai griežtai prieštarigus sprendimus, ar juo labiau — sugestijuoti vienokį ar kitokį tos problemos sprendimo aspektą. Tai turėtų būti mūsų kalbininkų specialistų uždavinys. Tačiau negalima šia proga nepareikšti keletos pastabų bei pageidavimų, glaudžiai besisiejančių su tarybinės lituanistikos tolesniu vystymusi ir su tiesioginiais mūsų filologų uždaviniais.

Aukščiau suminėtieji paskutiniojo meto svarūs darbai, vienokiu ar kitokiu atžvilgiu vėl iškelią jau ilgus dešimtmečius sprendžiamą baltų-slavų kalbinių ryšių problemą, esmingai liečia ir lietuvių tarybinę filologiją. Pro tuos darbus,— kai kurie iš jų jau yra susilaukę plataus tarptautinio rezonanso ir daro įtakos visam lyginamosios kalbotyros tolesniam vystymuisi,— negali abejingai praeiti nė vienas šių dienų mūsų lituanistas — ne tik specialistas kalbininkas, bet ir apskritai humanitaras. Juk tuose darbuose gausiai naudojama lietuvių kalbos medžiaga ir ja remiantis neretai daromi toli siekią ne tik filologiniai, bet ir istoriniai, etniniai, archeologiniai apibendrinimai bei sprendimai. Patikrinti tų sprendimų bei apibendrinimų

¹³ R. Aitzetmüller. Das baltoslavische Akzent- und Intonationssystem. Grundzüge und Grundprobleme, dargestellt nach dem heutigen Stand und Forschung. „Die Sprache“. VIII. Bd., 1. Heft, 1962, p. 46—58. Straipsnyje duodama kritinė šio klausimo ir jį liečiančių naujausių darbų apžvalga.

mokslinį patikimumą lietuviškos medžiagos pagrindu turėtų būti tiesioginė mūsų lituanistų pareiga.

Kaip rodo praktika, ir kvalifikuotų kitataučių užsieniečių mokslininkų darbuose, panaudojant lietuvių kalbos faktus, kartais pasitaiko stambių netikslumų bei klaidų, atsirandančių ar dėl nepakankamo mūsų kalbos pažinimo, ar dėl rėmimosi pasenusiais šaltiniais, ar tiesiog dėl tam tikro subjektyvumo. Ypač dažni atvejai, kai išvedamos mažai patikimos etimologijos, kurių tarpe būna tiesiog kurioziškų. Kaip ryškų tokio atvejo pavyzdį galima nurodyti žinomo lenkų istoriko ir kalbininko M. Rudnickio pateiktą vietovardžio *Sūduva* etimologinį aiškinimą¹⁴. Argi ne mūsų tarybinių kalbininkų garbės reikalas laiku pastebėti ir reikiamai atitaisyti panašius, — ne visada gera valia atsirandančius, — netikslumus?! Deja, kol kas tai daroma labai retai ir nepakankamai ryžtingai.

Dar atsakingesnis mūsų filologų ir apskritai visų lituanistų uždavinys nestovėti nuošalyje nuo tarybinio bei tarptautinio kalbotyros mokslo sprendžiamų svarbių problemų, tiesiogiai liečiančių lietuvių kalbą ir lietuvių tautos praeitį, o priešingai — pareikšti dėl šių problemų vienokio ar kitokio sprendimo savo nuomonę, pagrįstą lituanistine medžiaga, lietuvių kalbotyros bei istoriografijos naujausiais duomenimis.

O tokios naujos medžiagos tarybiniais metais juk sukaupta nepaprastai daug ir leidžiant didįjį „Lietuvių kalbos žodyną“ bei papildant jo kartoteką, ir tyrinėjant lietuvių kalbos tarmes bei lietuvišką toponimiką, ir vykdant archeologinius kasinėjimus ar etnografines ekspedicijas. Visa ši nepaprastai vertinga medžiaga, neretai duodanti visiškai naujų duomenų iki šiol tebeginčiamų baltistikos ir slavistikos klausimų sprendimui, turėtų būti kuo greičiau įvedama į mokslinę apyvartą, kuo plačiau panaudojama, sprendžiant visasajunginės bei tarptautinės reikšmės kalbotyros ar istoriografijos problemas.

Imkime kad ir tą pačią baltų-slavų prokalbės bei protėvynės problemą, dėl kurios šiandien ir tarybinėje, ir užsienio kalbotyroje vyksta tokios aštrios diskusijos.

Kaip žinoma, paskutiniuoju metu išryškėjo trys pagrindinės šio klausimo sprendimo kryptys. Vienos iš jų atstovai laikosi požiūrio, kad yra buvusi baltų-slavų prokalbė, ir jos rekonstravimo pagrindu jie bando aiškinti baltų ir slavų kalbų bendrybes. Šią hipotezę šiandien remia daugumas aukščiau minėtųjų lenkų mokslininkų, o taip pat tokie kalbininkai, kaip A. Vajanas, V. Georgijevs ir kt.

Antrosios krypties, kuriai pradžią davė dar A. Meje, šalininkai, priešingai, įrodo, kad senovėje nebuvo ne tik baltų-slavų prokalbės, bet ir jokio ypatingo baltų-slavų kalbinio bendrumo. Pagal šį požiūrį, kurį paskutiniuoju metu bene kategoriškiausiai gina A. Zenas, baltų ir slavų kalbos išsiskyrusios iš indoeuropiečių kalbinės bendrystės (языковая общность, wspólnota, Gemeinschaft) nepriklausomai viena nuo kitos ir

¹⁴ M. Rudnicki. Praslawnianszczyzna Lechia-Polska. II t., 1961, p. 36—37.

Dėl šios M. Rudnickio etimologijos klaidingumo žr. „Lietuvių kalbotyros klausimai“, VI t., p. 323—325.

toliau vystėsi paraleliškai, tikrai atskirais istoriniais periodais sueidamos į tam tikrus, ir tai ilgiems laikams nutrūkstančius, kontaktus.

Pagaliau, trečiąją poziciją, aiškinant baltų-slavų kalbinius santykius, užima tie mokslininkai, kurie, nepritardami kraštutinėms pažiūroms, mano, jog dar pirminės indoeuropiečių kalbinės bendrystės ribose susiformavusi atskira grupė gentinių dialektų. Tie dialektai, nebūdami visiškai izoliuoti nuo kitų kaimyninių indoeuropiečių dialektų, siejosi tarpusavyje tam tikrais panašumais. Nesusiliedami į vieną kalbą, jie savo istorinėje raidoje išgyveno daug bendrų pakitimų bei artimų tarpusavio sąveikos (сообщность, Verkehrsgemeinschaft) momentų. Tų giminingų dialektų grupei priklausę prabaltų ir praslavų kalbų protėviai. Galutinai suirus indoeuropiečių kalbinei bendrystei (spėjama, jog tai įvyko III tūkstantmetyje prieš mūsų erą), iš tos dialektų grupės išsiskyrusios baltų ir slavų prokalbės, kurios ilgą laiką dar buvusios artimos viena kitai kaip tik dėl to iš minėtosios gentinių dialektų grupės paveldėtojo bendrumo. Tas bendrumas galų gale būtų visiškai išnykęs, jeigu prabaltai ir praslavai būtų praradę bet kokią tarpusavio ryšį ir patekę į skirtingas gamtines ar kalbines sritis. Bet to kaip tik neįvyko, ir geografiniai bei istoriniai kontaktai, — nors, galimas dalykas, su gana ilgomis pertraukomis praeityje, — tarp baltų ir slavų išliko iki mūsų laikų. Tad šio požiūrio šalininkai vietoj baltų-slavų prokalbės paprastai kalba apie baltų-slavų epochą ar apie baltų-slavų kalbinę sąjungą ir pan. Šiam požiūriui, — vienas jo pradininkų buvo J. Endzelynas, — šiandien atstovauja E. Frenkelis, Ch. Stangas ir kai kurie kiti Vakarų kalbininkai, o pastaruoju metu jį palaiko tokie tarybiniai filologai, kaip S. Bernšteinas, F. Filinas ir kt.

Nesijausdamas kompetentingas pasisakyti, kuris iš šių trijų požiūrių yra arčiausiai istorinės tiesos, čia tik noriu pastebėti, jog nuo vienkio ar kitokio baltų ir slavų kalbinių santykių priešistorės problemos traktavimo žymiai priklauso ir daugelio lituanistinės filologijos klausimų sprendimo aspektas, ar net pačios lietuvių kalbos reikšmės vertinimas šios problemos atžvilgiu. Antai akad. V. Georgijevas ne vienu atveju yra teigęs, kad „baltiška ir slaviška yra taip artimi tarpusavyje, jog fonetikos ir morfologijos atžvilgiu konservatyvi lietuvių kalba tam tikru laipsniu gali atstoti nepaliudytąją praslavų kalbą“¹⁵. Dėl šio kategoriško bulgarų kalbininko teiginio kai kurie tarybiniai kalbininkai atvirai reiškia priešingą nuomonę. Pavyzdžiui, S. Bernšteinas sako, kad V. Georgijevas šiuo atžvilgiu „eina labai toli“, perdėdamas lietuvių kalbos reikšmę slavų prokalbės rekonstrukcijai¹⁶, o F. Filinas tiesiog pareiškia, jog šis V. Georgijevos teiginys yra „greičiau tikėjimo dogma, negu išvada, pagrįsta istoriniais tyrinėjimais“¹⁷.

¹⁵ В. Георгиев. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию. М., 1958, стр. 221; tai pat — Сборник ответов на вопросы по языкознанию. М., 1958, стр. 174; „Slavia“, t. 28, 1.

¹⁶ С. Б. Бернштейн. Очерк сравнительной грамматики славянских языков. М., 1961, стр. 34.

¹⁷ Ф. П. Филин. Образование языка восточных славян. М., 1962, стр. 126.

Kuriam tikėti iš šių griežtai prieštaringų teiginių, gyvai dominančių kiekvieną lituanistą? Kol kas mūsų respublikos kalbininkų balso šiame ginče dar negirdėti. O juk lituanistų žodis šiuo atveju galėtų ir privalėtų turėti nemažą mokslinį svorį.

Atrodo, jog mūsų kalbininkų pasyvumui šioje srityje likviduoti reikėtų atsikratyti kai kurių neigiamų sugestių. Viena iš tokių sugestių, susidariusi bene ryšium su baltų-slavų problemos svarstymu Tarptautiniame slavistų IV suvažiavime, yra ta, kad, esą, tarybinė kalbotyra, sprendžiant šią problemą, reikalaujanti būtinai laikytis baltų-slavų prokalbės hipotezės. Kai kas užsienyje šią sugestiją sąmoningai stengiasi išpūsti. Tokia tendencija, sakysim, aiškiai matyti iš kai kurių lietuvių nacionalistinių kalbininkų, pasitraukusių į Vakarus, atsiliepimų apie V. Mažiulio pranešimą¹⁸, skaitytą Tarptautiniame slavistų IV kongrese Maskvoje. Tačiau ši sugestija yra niekuo nepagrįsta ir visiškai neatitinka tarybinės kalbotyros šiandieninės praktikos.

Tarybinėje kalbotyroje baltų-slavų prokalbės klausimu šiandien laisvai reiškiamos bei diskutuojamos griežtai prieštaringos pažiūros. Tai akivaizdžiausiai matyti kad ir iš minėtųjų S. Bernšteino ir F. Filino veikalų bei juose randamų teiginių. Antai F. Filinas, apžvelgęs įvairias šiuo klausimu teorijas bei hipotezes, ne vienu atveju atvirai pareiškia, kad „baltų-slavų prokalbės hipotezė kaip visuma neturi tvirto mokslinio pagrindo“¹⁹, o S. Bernšteinas pasisako dar griežčiau, teigdamas, kad „baltų-slavų prokalbės teoriją padarė didelę žalą slavų kalbų lyginamajai gramatikai. Ji stūmė tyrinėtojus maišyti skirtingų epochų kalbinius reiškinius, vedė juos į dirbtines konstrukcijas ir hipotezes, kurios stabdė slavų prokalbės istorijos tyrinėjimą“²⁰. Kaip matome, S. Bernšteinas apie baltų-slavų prokalbės teoriją kalba jau būtuoju laiku, kaip apie praeitą kalbotyros etapą, nors, — reikia tai pažymėti, — ir šiandien yra tarybinių kalbininkų, kurie dar laikosi šios hipotezės. Tad ir mūsų tarybiniai lituanistai šiuo atžvilgiu neturėtų savęs varžyti jokiais išankstinėmis prielaidomis ar juo labiau nuogastavimais, o spręsti šį klausimą tik sine ira et studio, remdamiesi svarbiausią lietuvių kalbos ir Lietuvos priešistorės faktais.

Man jau teko kartą²¹ viešai papriekaištauti mūsų respublikos lituanistams, kad jie kol kas teskiria labai maža dėmesio baltų-slavų santykių problemai. Nebekartojant to, kas jau buvo pasakyta anksčiau, čia norėtųsi tik dar kartą pabrėžti, jog toji problema yra svarbi ne vien kalbotyriiniu atžvilgiu. Jos daug platesnę reikšmę, mūsų manymu, gerai nusako šie prof. F. Filino žodžiai: „Kaip beaiškintume baltų ir slavų kalbų artimumą, savo šaknimis neabejotinai siekiantį tolimą praeitį (baltų-slavų problema toli gražu dar neišspręsta), šis artimumas, išlikęs iki mūsų laikų, be abejo,

¹⁸ В. П. М а ж ю л и с. О древнейших отношениях балтийских и славянских языков. Вильнюс, 1958, 20 стр. Rankraščio teisėmis.

¹⁹ Ф. П. Филин. Ten pat, p. 125 ir kt.

²⁰ С. Б. Бернштейн. Ten pat, p. 36.

²¹ Žr. „Дружба народов“, 1962, Nr. 8, стр. 259; K. K o r s a k a s. Literatūrų draugystė. V., 1962, p. 102—107.

liudija glaudžią senovės baltų ir slavų kaimynystę, mažų mažiausiai pas-
kutiniaisiais amžiais prieš mūsų erą ir pirmaisiais mūsų eros amžiais. Ši
aplinkybė yra nepaprastai svarbi, nustatant slavų protėvynę. Nustatyti,
kur gyveno kaimynystėje slaviai su baltais, reiškia atsakyti į klausimą,
kur buvo baltų ir slavų protėvynė antroje pirmo tūkstantmečio pusėje
prieš mūsų erą ir pirmaisiais mūsų eros amžiais²².

Argi šis klausimas, kurį išspręsti jau keletas dešimtmečių taip pri-
mygtinai stengiasi tiek slavų, tiek daugelio kitų užsienio tautų mokslin-
inkai, mažiau yra aktualus lituanistams bei baltistams? Juk kiekvienos
tautos žmonėms rūpi juo tiksliau ir pilniau žinoti savo kilmę bei praeitį,
tad ir lietuviai šiuo atžvilgiu negali būti išimtis. Ir kai šiuo klausimu vyks-
ta šiandien moksle aštrios diskusijos, atskirais atvejais įgyjančios net ak-
tualios idėjinės-politinės prasmės, jose turėtų aktyviai dalyvauti ir mūsų
respublikos lituanistai. Iš tikrųjų, juk ir daugelio esminių lituanistikos
problemų sprendimas žymiai priklauso nuo vienokio ar kitokio baltų ir
slavų protėvynės lokalizavimo.

Vienaip tos problemos turėtų būti sprendžiamos, jeigu, sakysim, lai-
kysimės vadinamosios „autochtoninės“ slavų protėvynės hipotezės (svar-
biausieji jos atstovai — dabartiniai lenkų kalbininkai ir istorikai T. Lér-
Splavinskis, K. Jażdżewskis, M. Rudnickis, J. Kostževskis ir kt.), pagal
kurią slavų protėvynė lokalizuojama tarp Vislos ir Oderio ar net prie
Baltijos vakarinių krantų. Ir vėl kitaip tas lituanistikai svarbias problemas
tektų spręsti, jeigu pritartume šiandien vis labiau pradedančiai tarybinia-
me moksle išgalėti teorijai, kad slavų protėvynės reikia ieškoti į pietus
nuo senovės baltų genčių gyvenamojo ploto, kuris „plačia juosta traukė-
sis maždaug nuo Nemuno ir Dauguvos žemupių į rytus ir kurį laiką siekė
Dniepro, Volgos ir Okos aukštupius“²³, o tuo tarpu „slavų gentys antroje
pirmojo tūkstantmečio pusėje prieš mūsų erą užėmusios miškingą lygumų
teritoriją nuo Vakarinio Bugo aukštupio iki Dniepro vidurio tėkmės“²⁴.
Pagal šią teoriją tuo metu nei baltų, nei juo labiau slavų gentys dar ne-
siekusios Baltijos pajūrio, kuriame gyvenę vakariniai suomiai-ugrai. (Šia
proga pastebėsime, jog kai kas pastaruoju metu įrodinėja ir mūsų *Nemu-
no* vardą esant suomiškos kilmės, o tokių, šiandieninėmis vakarinių slavų
sritimis tekančių, upių, kaip *Visla*, *Varta*, *Odra*, pavadinimai taip pat nesą
slaviški).

Šitoks senovės baltų ir slavų protėvynės klausimo sprendimas, beje,
jau turi tam tikras tradicijas ir lituanistikoje bei baltistikoje. Užtenka tik
priminti mūsų K. Būgos ir latvių J. Endzelyno šios srities darbus, kurie
šiandien vėl plačiai įvedami į mokslinę apyvartą ir darosi tiek svarių ar-
gumentų šaltiniais, sprendžiant probleminius baltų-slavų istorinių ryšių
klausimus, tiek ir tam tikros kritikos objektais vykstančiose šiais klausi-
mais diskusijose. Tai ryškiai matyti kad ir iš čia minimų S. Bernšteino,
F. Filino ir V. Toporovo bei O. Trubačiovo darbų.

²² Ф. П. Филин. Ten pat, p. 129—130.

²³ Ф. П. Филин. Ten pat, p. 133.

²⁴ Ф. П. Филин. Ten pat, p. 147.

Pavyzdžiui, pastarųjų dviejų autorių studijoje apie Aukštutinės Padnieprės hidronimus didžiai vertinamas K. Būgos įnašas, tyrinėjant šio rajono ir Baltarusijos hidronimiją. Pratešdami K. Būgos ir kitų ši klausimą tyrinėjusių mokslininkų ankstesnius darbus, studijos autoriai ne tik nukelia žymiai toliau į rytus ir į rytpiečius, negu tai darė įžymusis lietuvių kalbininkas, senovės baltų genčių gyvenvietes, bet kartu ir esmingai koreguoja K. Būgos koncepciją. Anot studijos autorių, K. Būga sukūręs „gana darnią ir vieningą koncepciją, pagal kurią buvimas baltiškųjų hidronimų Baltarusijoje į šiaurę nuo Pripetės liudija tai, kad būtent šiose vietose buvusios pirmąsios baltų genčių gyvenvietės (slavai, pasak Būgos, gyvenę į pietus nuo Pripetės). Visą tolesnę baltų istoriją, — apibendrindami K. Būgos koncepcijos esmę, pabrėžia studijos autoriai, — lietuvių mokslininkas vaizduoja kaip nepalaujamą traukimąsi, spaudžiant slavams, į šiaurę ir į vakarus Baltijos linkui“²⁵.

Atlikę kruopščią ir plačią Aukštutinės Padnieprės bei jos kaimyninių rajonų hidronimijos analizę, V. Toporovas ir O. Trubačiovas savo studijos pabaigoje iškelia naują, K. Būgos koncepcijai priešingą, hipotezę, kurią nusako šiais žodžiais: „Reikia ypač pabrėžti mintį, kad pagrindinė Aukštutinės Padnieprės baltų gyventojų masė nepasitraukė į šiaurės vakarus, plintant šioje teritorijoje slavams, o pastarųjų buvo palaipsniui asimiliuota“. Tiksliai priimant šią hipotezę, esą, galima įtikinamai išaiškinti, kodėl taip ilgai išliko šiame rajone baltiškieji hidronimai ir kodėl jie turi tokias suslavintas fonetines formas. „Iš to, kas pasakyta, — daro išvadą studijos autoriai, — ypatingos reikšmės įgyja iškėlimas klausimo apie senovės baltų indėlį pačia plačiausia prasme į Aukštutinės Padnieprės istoriją“²⁶. Nors šis klausimas studijoje, kaip pripažįsta patys jos autoriai, ir nėra išspręstas, tačiau neabejotina, jog sykį iškeltas, jis jau artimiausioje ateityje bus toliau nagrinėjamas ir diskutuojamas. Ar bereikia įrodinėti, koks jis svarbus ir aktualus visai baltų priešistorei, nebekalbant jau apie K. Būgos mokslinio palikimo vertinimą?

Jeigu prie šios V. Toporovo ir O. Trubačiovo hipotezės prijungsime dar kai kuriuos teiginius, paskelbtus paskutiniojo meto darbuose²⁷ apie

²⁵ В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев. *Тен пат*, p. 6.

²⁶ *Ten pat*, psl. 236.

²⁷ Жг. М. Я. Гринблат. К вопросу об участии литовцев в этногенезе белорусов. — „Вопросы этнической истории народов Прибалтики“. М., 1959, стр. 533—543.

Šiame darbe, remdamasis gausios lietuviškos toponimikos analize ir atitinkamais istoriniais faktais, autorius prieina šitokią išvadą: „Šiaurės vakarinėje dabartinės Baltarusijos teritorijoje, kur gausu lietuviškos toponimikos, dviem priešpriešais einančiais kolonizaciniais antplūdžiais: iš šiaurės rytų, nuo polačanų pusės, ir iš pietų bei pietryčių, nuo dregovičių ir voliniečių pusės, buvo šioje teritorijoje suslavinti seniausieji jos gyventojai lietuviai — dalis aukštaičių ir dalis jotvingių. Lietuvių gyventojų suslavėjimo procesas truko ilgai. Prasidėjęs VI—IX a., jis baigėsi pačiuose kraštutiniuose šiaurės vakarų Baltarusijos rajonuose XIX a. ir XX a. pradžioje. Slavų kolonizacinis slinkimas lietuvių gyvenamose srityse vyko apskritai taikingu būdu ir nebuvo susijęs su vietinių gyventojų išstūmimu“ (p. 543).

Tai patvirtina ir lietuvių tarybinių kalbininkų (A. Vidugirio ir kt.) paskutiniojo meto tyrinėjimai, atlikti lietuvių tebegyvenamose Baltarusijos TSR vietovėse (Zieteloje ir kt.).

lietuvių ir baltarusių etninius ryšius jau istoriniais laikais, tai prieš mus iškils plati ir sudėtinga problema, į kurios sprendimą turėtų įsijungti visų sričių lituanistai, nes ji esmingai svarbi ir kalbininkams, ir istorikams, ir archeologams, ir etnografams, ir folkloristams.

Tuo tarpu tarybiniai lituanistai šios problemos sprendimui yra padarę dar labai mažą. Beveik vieninteliai, kurie paskutiniuoju metu respublikoje domėjosi šiuo klausimu, buvo mūsų archeologai²⁸. Tačiau ir pripažįstant, kad archeologija, antropologija bei etnografija gali daug padėti, sprendžiant etnogenezės problemas, reikia sutikti su F. Filinu, jog „lemiamas žodis šiuo klausimu priklausė ir priklauso kalbotyrai, nes kalba yra svarbiausias etninės gyventojų priklausomybės požymis“²⁹, tuo tarpu, kai „archeologija neturi jokio pagrindo nustatyti, kokia kalba kalbėjo iškasamosios kultūros žmonės. Po vienos ir tos pačios kultūros apsiaustu gali slypėti etniškai skirtingos gentys, lygiai kaip vienas ir tas pats etnosas gali turėti skirtingas kultūras“³⁰. Šią mintį ypač akcentuoja K. Mošinskis³¹, kritikuodamas T. Lër-Splavinskio ir kitų lenkų mokslininkų metodą, pagal kurį įžiūrima tiesioginis ryšys tarp iškasamų archeologinių kultūrų teritorijos ir joje gyvenusių senovinių etninių grupių. Beje, reikia pastebėti, kad ir mūsų tarybiniais archeologams nesvetimas šis metodas, todėl neatsitiktinai jie kai kuriems savo sprendimams paremti pasiteikė T. Lër-Splavinskio darbus³².

Tačiau mums pirmiausia čia svarbu ne tiek kritikuoti archeologus, kiek pabrėžti, kad lietuvių priešistorės ir etnogenezės klausimui turėtų žymiai daugiau dėmesio skirti ir mūsų lituanistai filologai, neatiduodami šioje srityje monopolio vien archeologams. Kol kas iš mūsų tarybinių filologų stambesniųjų darbų, galinčių būti tiesiogiai naudingų nagrinėjant baltų-slavų istorinių santykių problemą, galima būtų nurodyti tik vieną antrą. Iš jų ypač minėtinas lietuviškų hidronimų vardynas³³, apimęs apie 7000 upių ir 3000 ežerų pavadinimų. Šis kolektyvinis darbas, reikia tikėtis, pravers visiems, kurie remsis toponimikos medžiaga, sprendžiant baltų-slavų problemą. Tad V. Toporovo ir O. Trubačiovo pareikštas apgailėstas, kad iki šiol nebuvo „pilnutinio kaip tik Lietuvą liečiančios

²⁸ Žr. Lietuvos archeologijos bruožai. V., 1961, p. 82—86, 142—143. Čia taip pat teigiama, kad „probalčiai yra gyvenę Padnieprės ir Volgos—Okos aukštupio srityje“ (p. 86), o senovės rytiniai baltai „I tūkstantmetyje pr. m. e., kaip rodo piliakalnių su brūkšniuotąja keramika ir baltiškų vietovardžių paplitimas, gyveno toliau į rytus nuo dabartinės Lietuvos TSR teritorijos. Jų teritorijos ribos siekė Dniepro aukštupio baseiną ir apėmė žymią dalį Dauguvos aukštupio baseino. Tuo tarpu vakariniai baltai buvo apsigyvenę šiaurvakarių Lenkijoje, Kaliningrado srities teritorijoje, vakariniuose Lietuvos rajonuose ir iš dalies Kurše“ (p. 142).

²⁹ Ф. П. Филин. Ten pat, p. 15.

³⁰ Ф. П. Филин. Ten pat, p. 42—43.

³¹ Žr. K. Mozyński. Pierwotwy zasiąg języka prasławianskiego. Wrocław — Kraków, 1957.

³² Plg. Lietuvos archeologijos bruožai, p. 83 (žemėlapis).

³³ Lietuvos TSR hidronimų vardynas [Lietuvių kalbos ir literatūros institutas. Atsak. red. E. Grinaveckienė]. V., 1963, XX+226 p.

hidroniminės medžiagos sąvado³⁴, atrodo, šiuo tarpu jau turės atkristi. Bet kiek dar lieka kitų aktualių ir didelių probleminių klausimų, laukiančių mūsų respublikos filologų sprendimo!

Priminsimę čia tik porą trejetą iš tų klausimų, nes ir jie glaudžiai siejasi su ta pačia baltų-slavų ryšių problema. Bene aktualiausias iš jų, tai jotvingių klausimas. Šios, vienos iš senųjų baltų genčių, išnykusios jau istoriniais laikais, praeičiai nušviesti paskutiniuoju dešimtmečiu didelį dėmesį skyrė ir tebeskiria daugelis lenkų istorikų, archeologų ir kalbininkų (A. Kaminskis, J. Antonevičius, S. Zajančkovskis, J. Otremskis ir kt.). Lenkijoje veikia net speciali vadinamoji Kompleksinė jotvingiškoji ekspedicija (Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska), vadovaujama J. Antonevičiaus, kuri jau eilę metų veda plačius archeologinius ir toponiminius bei kalbinius tyrinėjimus Suvalkijoje — spėjamoje išnykusių jotvingių senovinėje teritorijoje. Tos ekspedicijos darbuose, kaip jos Kalbotyros sekcijos vadovas, aktyviai dalyvauja ir žinomasis švedų slavistas-baltistas prof. K. O. Falkas, jau anksčiau (1941) išleidęs vertingą monografiją apie Vigrių ežero rajono hidronimiją ir toliau tęsiąs savo studijas lietuviškos toponimikos srityje³⁵.

Iš lietuvių tarybinių kalbininkų kol kas jotvingių problema kiek tesidomėjo tik akad. J. Balčikonis, ir tai daugiausia tepateikdamas tuo klausimu kai kurių kalbinių faktų prof. J. Otremskio straipsniams. Beje, ligi šiol mūsų kalbininkų tebėra kritiškai nepasisakyta dėl prof. J. Otremskio skelbiamos hipotezės, kad senovės jotvingiai kalbėję dialektu, kuris buvęs tarpinis tarp baltų ir slavų kalbų.

Tarybiniai lituanistai kol kas nėra giliau nagrinėję ir senovės prūsų kalbos bei praeities klausimų, kai tuo tarpu lenkų mokslininkai (H. Lovmianskis ir kt.) ir šioje srityje pokario metais jau yra pateikę nemažą vertingų darbų.

Plačiausią tyrinėjimų sritį, suprantama, sudaro baltų-slavų kalbiniai santykiai jau istoriniais laikais. Šioje srityje naujų, išsamių darbų laukia tokie klausimai, kaip lietuvių ir rusų, lietuvių ir baltarusių, lietuvių ir lenkų kalbų tarpusavio sąveikos bei poveikio nušvietimas. Turint galvoj nepaprastai plačią šios srities problematiką, iki šiol padaryta dar labai nedaug, nors paskutiniuoju dešimtmečiu ir mūsų respublikoje bei kaimyninėje Baltarusijoje jau atlikta vertingų darbų (V. Kostelnickio, M. Zakarijan, A. Veržbovskio, A. Sabaliausko ir kt.), skirtų daugiausia rusų, baltarusių ir lietuvių kalbų leksiniams ryšiams nušviesti, remiantis metraščių bei archyvinių dokumentų tekstų ar toponiminės medžiagos analize. Iš užsienyje atliktų šios srities darbų pirmiausia minėtini H. Lovmianskio veikalai, ypač jo studija (1957) apie slavų kalbinę įtaką lietuviškai bažnytinei terminijai. Toje studijoje įtikinamai įrodomas kultūrinių kontaktų tarp Lie-

³⁴ B. H. Топоров, О. Н. Трубачев. Ten pat, p. 24.

³⁵ Apie K. O. Falko veiklą slavistikos ir lituanistikos srityje žr.: Rocznik Białostocki, II. Białystok, 1961, p. 9—16. Apie lenkų mokslininkų darbus jotvingių ir apskritai Lietuvos praeities klausimais žr. čia J. Ochmanskio str. „Dzieje Litwy w pracach współczesnych historyków polskich“, p. 451—458. Taip pat — D. Jaskaniś. Jacwież. Białystok, 1962, 44 p.

tuvos ir Rusios senumas, siekias net XII amžių³⁶. Žinomas slavistas ir filologas V. Kiparskis jau kuris laikas rengia stambų darbą apie slaviškus leksinius skolinius baltų kalbose. Naujaip lietuvių ir lenkų kalbų ryšius imasi paskutiniuuoju metu traktuoti vokiečių baltistas ir slavistas V. Falkenhanas. Remdamasis šiuo metu Vakaruose kultivuojama kalbų sąjungų (Sprachbund) teorija³⁷, V. Falkenhanas įrodinėja dar netolimoje praeityje buvus lenkų-lietuvių kalbų ir vokiečių-latvių-estų kalbų sąjungas. Šiai savo priešlaidai pagrįsti jis pateikia nemažą įdomių morfologinių ir sintaksinių paralelių tarp baltų ir slavų bei germanų kalbų. Tačiau reikia pastebėti, kad kalbų sąjungų teorija šiuo metu gali sugestijuoti ir tam tikras politines ar net revanšistines tendencijas, todėl kai kurie jos aspektai privalo būti priimami itin kritiškai.

Atskiras platus klausimas, glaudžiai susijęs su baltų-slavų problema, yra baltų, slavų ir suomių-ugrų kalbiniai ryšiai. Nors paskutiniuuoju metu B. Serebrenikovo, P. Aristės, E. Nemineno, V. Kiparskio ir kai kurių kitų tarybinių bei užsienio kalbininkų darbai įnešė nemažą naują į šio klausimo tyrinėjimą, tačiau ir šioje srityje dar tebėra daug tokių probleminių klausimų, kuriems sėkmingai išspręsti tarybiniai lituanistai galėtų duoti naujų vertingų duomenų. Todėl reikia teigiamai vertinti jų pirmuosius, tegu dar ir kompiliacinius, sąvadinio pobūdžio, šios tematikos darbus³⁸.

Kol kas tie darbai teliečia tik Pabaltijo suomių kalbinius santykius su lietuviais, bet paskutiniuuoju metu vis daugiau iškeliama faktų, rodančių, jog gilioje senovėje baltai yra turėję tiesioginių ryšių ir su Pavolgės suomių gentimis (mordviais ir mariečiais). Šis klausimas mūsų lituanistų iki šiol dar visiškai neliestas, nors, kaip nurodo V. Toporovas ir O. Trubačiovas, iškėlę savo studijoje jam nušviesti daug naujos medžiagos, „ši baltų-suomių santykių pusė yra labai svarbi, kadangi pagal visą senąją baltų teritoriją Aukštutinėje Padnieprėje jų kaimynai buvo Pavolgės suomiai“³⁹.

Būtų pageidautina, kad, sprendžiant baltų ir suomių-ugrų kalbinių ryšių problemą, kuo greičiau užsimegztų mokslinis bendradarbiavimas tarp mūsų lituanistų ir Tarybų Estijos filologų. Kol kas šioje srityje dar nėra jokių kontaktų ar bandymų kompleksiskai spręsti šią problemą. Tuo tarpu tarybinių Pabaltijo archeologų praktika parodė, kad toks bendradarbiavimas duoda labai našių rezultatų (atsiminkime kad ir žinomo estų archeologo H. Moro darbus, svarbius visai baltistikai). Šis pavyzdys turėtų būti

³⁶ Studijos autorius, be to, įrodinėja, kad senovės Lietuva buvo pribrendusi priimti naują religiją jau XIII a., kai visos lietuviškos žemės tapo sujungtos į vieną feodalinę monarchiją. Tačiau priimti naują religiją, atitinkančią naują socialinę formaciją, lietuviams trukdė Kryžiuočių ordinas, kuris visomis jėgomis stengėsi neleisti Lietuvai apsikrikštyti, nes nenorėjo netekti preteksto užgrobti ją kardu kaip pagonišką kraštą. Žr. H. L o w m i a n s k i. Uwagi o wpływach słowiańskich na litewską terminologią kościelną. Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, t. II, Warszawa, 1957, p. 366—372.

³⁷ Vienas žymiausių jos atstovų — Jenos universiteto prof. H. Becheris, išleidęs 1958 m. šiuo klausimu apibendrinamą darbą „Der Sprachbund“.

³⁸ Žr. J. S a b a l i a u s k o str. Baltų ir Pabaltijo suomių kalbų santykiai. „Lietuvių kalbotyros klausimai“, VI t., p. 109—136.

³⁹ B. H. Т о п о р о в, О. Н. Т р у б а ч е в. Ten pat, p. 247.

pamokomas bei paskatinantis ir Pabaltijo respublikų tarybiniais filologams.

Šiame straipsnyje iš paskutiniojo meto lyginamosios-istorinės kalbotyros plačiau ir konkrečiau palietėme tik tuos su lituanistine filologija bei apskritai lituanistika susisiekiančius darbus, kuriuose nagrinėjama baltų-slavų kalbinių santykių problema. Čia liko beveik visiškai nepaminėti darbai, liečią baltų-germanų kalbinių santykių problemą, taip pat darbai, nagrinėję protoindoeuropeistikos problemas (pvz., vadinamoji laringarinė teorija), kurias sprendžiant baltų kalbos siejamos su neseniai atrastomis tocharų ir hetitų kalbomis. Be to, už šio straipsnio ribų liko ir beveik visi paskutiniuoju metu užsienyje pasirodę darbai, skirti tiesioginiam lietuvių kalbos nagrinėjimui — tam reikėtų atskiros apžvalgos⁴⁰.

Kaip anksčiau matėme, vienoks ar kitoks baltų-slavų kalbinių santykių traktavimas, glaudžiai siedamasis su visa plačiąja baltų-slavų bendrystės problema, esmingai liečia ir lietuvių tautos priešistorės, etnogenezės, lietuvių kalbos istorinio vystymosi pagrindus, tad šios problemos sprendimui neprivalėtų likti toliau abejingi nei mūsų respublikos lituanistai, nei apskritai tarybiniai baltistai. Pagaliau, lituanistikos teikiama medžiaga gali turėti nemažos mokslinės reikšmės ir pačios lyginamosios-istorinės kalbotyros tolesniam vystymui, jos metodų tobulinimui⁴¹.

Reikia tikėtis, kad prie Tarptautinio slavistų komiteto įsteigta Tarptautinė baltų-slavų ryšių komisija, į kurios veiklą yra pasižadėję įsijungti daugelis įžymių tarybinių ir užsienio filologų, jau artimiausioje ateityje žymiai suaktyvins baltų-slavų kalbinių santykių ir apskritai baltų kalbų visapusišką tyrinėjimą tiek tarptautiniu mastu, tiek ir visasąjunginiu.

Baigiant norėtusi dar kartą iškelti mūsų tarybiniais lituanistams kaip vieną pagrindinių uždavinių — ryžtingiau įsijungti į aktualiųjų, šiandien plačiai svarstomų slavistikos bei apskritai indoeuropeistikos problemų nagrinėjimą, praturtinant jį nauja lietuviška medžiaga ir kartu veiksmingai pasinaudojant tarptautinės kalbotyros naujaisiais pasiekimais tarybinei lituanistikai toliau sėkmingai ugdyti.

Vilnius

⁴⁰ Vaizdo pilnumui bent suminėsime pačius stambiuosius iš jų. Tai — M. Nidermano pradėtasis dar prieš karą Vokietijoje leisti penkiatomis lietuvių rašomosios kalbos žodynas (jau išėjo trys tomai; toliau žodyną rengia A. Zenas ir A. Salys); E. Frenkelio 1955 m. pradėtasis leisti etimologinis lietuvių kalbos žodynas (jau išėjo 14 sąsiuviniai; žodyną tęsia E. Hofmanas ir E. Tanglis); J. Otrebskio penkiatomė lietuvių kalbos gramatika (jau išleisti I ir III tomai). Iš studijinių darbų minėtini: Č. Kudzinovskio studija apie Chilinskio biblijos lietuviškąjį vertimą; Tamaros Buch (Lenkija) disertacija apie K. Doneičio „Metų“ kirčiavimą; G. Benzės (Dem. Vokietija) disertacija apie padalyvį baltų kalbose. Atskirų straipsnių specialiai lietuvių ar baltų kalbų temomis užsienio žurnaluose pastaraisiais metais yra paskelbę dar keli kitų tautų kalbininkai — čekai P. Trostas, A. Erhartas, šveicaras J. Locheris, amerikiečiai W. Šmalstigas, E. Hampas ir kt.

⁴¹ Plg. J. Otrebski. Über die Vervollkommung der Forschungsmethoden in der indoeuropäischen Sprachwissenschaft. — *Lingua Posnaniensis*, t. 9, Poznań, 1963, p. 7—28.

Šiame straipsnyje autorius, keldamas uždavinį toliau tobulinti lyginamosios kalbotyros metodus ir sprendamas kai kurias iki šiol dar ginčytinas jos problemas, labai gausiai naudoja lietuvių kalbos faktais.

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ И ЗАДАЧИ СОВЕТСКОЙ ЛИТОВСКОЙ ФИЛОЛОГИИ

К. КОРСАКАС

Резюме

Литовский язык издавна привлекает большое внимание ученых, работающих в области сравнительно-исторического языкознания, как один из старейших индоевропейских языков. За последние годы значительно усилилось использование материалов литовского языка в трудах целого ряда советских и зарубежных ученых, занимающихся проблемами индоевропеистики.

В статье приводятся высказывания С. Б. Бернштейна, Ф. П. Филина, В. И. Георгиева о значении литовского языка для решения проблемы балто-славянской общности, для выяснения этногенеза, прародины и праязыка как славянских, так и балтийских народов.

Обозрев кратко важнейшие современные гипотезы по этим вопросам, автор статьи подчеркивает необходимость для литовских лингвистов как можно активнее включиться в решение этих, в настоящее время широко дискутируемых вопросов, представляющих большой интерес также и для литуанистики.

Богатые материалы, собранные за последние десятилетия литовскими учеными по лексикографии (см. академический «Словарь литовского языка», тома I—VI), диалектологии, топонимике (см. «Словарь гидронимов Литовской ССР»), акцентологии и фонетике литовского языка, а также по археологии и этнографии Литвы до сих пор еще не вошли по настоящему в научный обиход. А эти материалы могли бы оказать значительную пользу при решении многих спорных вопросов, касающихся исторических и языковых взаимосвязей славянских и балтийских народов.

На примере труда В. Н. Топорова и О. Н. Трубачева «Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья» в статье показывается, как новейшие топонимические исследования вносят существенные коррективы в более ранние представления К. Буги и других ученых о том, будто-бы древние балтийские племена постепенно отступали под натиском славянских народов с Верхнего Поднепровья к берегам Балтики. В действительности же здесь происходил процесс ассимиляции, а не вытеснения. Этот исторический факт придает балто-славянской проблеме совершенно другой аспект, к уточнению которого необходимо в будущем привлечь как можно больше литовских материалов. В статье указывается, что в Литовской ССР за последние годы уже проделана некоторая работа, главным образом на лексическом и архивном материале (труды А. Сабалюскаса, В. Костельницкого, М. Закарьян и др.), по выяснению язы-

ковых связей литовского народа с русским, белорусским и др. славянскими народами.

Под конец в статье перед советскими литуанистами ставится задача более пристально, нежели до сих пор, изучать язык и прошлое таких, ныне совершенно исчезнувших балтийских племен, как древние прусы и ятвяги, а также обратить больше внимания на изучение языковых связей балтийских народов с угро-финскими народами в глубоком прошлом.

Автор статьи выражает надежду, что вновь созданная при Международном комитете славистов Международная комиссия по исследованию балто-славянских отношений будет способствовать активизации работы по важнейшим вопросам как в области славистики, так и литуанистики.
